

TÍNH SỰ PHẠM TRONG VIỆC TIẾP CẬN VĂN HỌC THIẾU NHI TỪ GÓC NHÌN PHÊ BÌNH SINH THÁI

Bùi Thị Thu Thủy
Trường Đại học Hùng Vương

Tóm tắt: Từ góc nhìn lí thuyết về phê bình sinh thái, bài viết phân tích về tính sự phạm – một đặc trưng của hướng tiếp cận này đối với văn học thiếu nhi ở Việt Nam và trên thế giới. Bài viết điểm lược các nghiên cứu nhấn mạnh vai trò của văn học thiếu nhi trong phát triển nhận thức sinh thái và đào tạo “công dân sinh thái”; đồng thời chỉ ra xu thế toàn cầu đang hướng đến kết hợp phê bình sinh thái vào giáo dục vì sự phát triển bền vững, đặc biệt trong đào tạo giáo viên. Qua đó, khẳng định vai trò của văn học thiếu nhi đối với sự phát triển bền vững của cộng đồng hiện tại và tương lai.

Từ khóa: Văn học thiếu nhi, phê bình sinh thái, tính sự phạm.

Nhận bài ngày 10.03.2025; gửi phản biện, chỉnh sửa, duyệt đăng ngày 26.04.2025

Liên hệ tác giả: Bùi Thị Thu Thủy ; email: longkhanhdhvh@gmail.com

1. ĐẶT VẤN ĐỀ

Phê bình sinh thái là một hướng tiếp cận nhấn mạnh vai trò chi phối của sinh thái và môi trường đối với sự hiện diện, vận hành chủ đề - hình thức của tác phẩm văn học. Hướng tiếp cận này đang được vận dụng để tìm hiểu ý thức môi trường và sinh thái trong nhiều nhóm, nhiều thể loại văn học, vượt ra ngoài bộ phận văn học du mục vốn được coi là chủ thể nghiên cứu ban đầu của nó. Trong bối cảnh đó, văn học thiếu nhi, từ những thập kỷ cuối của thế kỷ XX, đã trở thành chủ thể nghiên cứu của các nhà phê bình sinh thái phương Tây. Ở Việt Nam, trong bầu sinh quyển của phê bình sinh thái từ những năm đầu của thế kỷ XXI, các tác phẩm văn học trẻ em bắt đầu khám phá như là những câu chuyện về môi trường và sinh thái, gợi lên cảm giác và ý thức đầu tiên về vai trò trung tâm của sinh thái và môi trường trong sự phát triển của đời sống tinh thần con người. Bài viết này đọc lại một số công trình tiếp cận văn học trẻ em ở Việt Nam và thế giới, chỉ ra tính sự phạm là đặc trưng của hướng tiếp cận này.

2. NỘI DUNG

2.1. Xu hướng phê bình sinh thái văn học thiếu nhi trên thế giới

Về phương diện lý thuyết, từ những năm cuối cùng thế kỷ XX, việc tiếp cận văn học thiếu nhi từ bình diện phê bình sinh thái đã được các nhà nghiên cứu trên thế giới, đặc biệt là ở Mỹ và châu Âu thảo luận trên các diễn đàn học thuật. Khởi đầu cho những thảo luận này là chuyên đề “Văn học thiếu nhi và môi trường” trên số mùa xuân năm 1995 của *American Nature Writing Newsletter* (Bản tin văn học Mỹ về đề tài tự nhiên) và chuyên đề “Sinh thái học và trẻ em” của Tạp chí chuyên về văn học thiếu nhi *Children's Literature Quarterly* (Văn học thiếu nhi hàng quý) trong những năm 1994-1995. Sau sự kiện này thì phải đến 10 năm sau, năm 2004, cuốn *Wild Things: Children's Culture and Ecocriticism* (Thế giới hoang dã: Văn hóa trẻ em và phê bình sinh thái) của Sidney I. Dobrin và Kenneth B. Kidd xuất hiện như là một nghiên cứu hệ thống về vấn đề văn học trẻ em và giáo dục môi trường [2]. Năm 2009, một ấn phẩm chuyên sâu về vấn đề này gồm 24 bài viết: *Deep into Nature: Ecology, Environment and Children's Literature* (Đi sâu vào thiên nhiên: Sinh thái, môi trường và văn học trẻ em) được công bố trên Tạp chí *iBbYlink* chuyên dành cho

văn học trẻ em ở Anh Quốc (số ra ngày 24/9/2009) [8]. Tiếp đó cũng gần 10 năm sau là cuốn sách có tiêu đề *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues (Critical Approaches to Children's Literature)* (Các phương diện sinh thái trong các văn bản và văn hóa cho thiếu nhi hay Cách tiếp cận đối với văn học thiếu nhi), do nhóm tác giả Nina Goga, Lykke Guanio-Uluru, Bjørg Oddrun Hallås và Aslaug Nyrnes biên soạn, tuyển chọn các bài viết nghiên cứu văn học thiếu nhi Bắc Âu từ góc nhìn phê bình sinh thái. Ngoài ra, xung quanh vấn đề này, còn có thể kể đến một số nghiên cứu của các nhà nghiên cứu chuyên về văn học thiếu nhi như Greta Gaard, Noel Sturgeon, Ambika Bhalla, Sandip Kumar Mishra, Kamala Platt và Clare Echterling [7].

Luận điểm then chốt và cũng là xu hướng chính trong nghiên cứu văn học thiếu nhi từ góc nhìn phê bình sinh thái là việc coi văn học thiếu nhi như là một phương tiện để giáo dục ý thức về môi trường và sinh thái cho trẻ em, từ đó, góp phần vào sự phát triển bền vững của cộng đồng. Nói cách khác, hầu hết các nghiên cứu này, như quan sát của Clare Echterling, hiển rõ tính chất giáo dục khi đặt câu hỏi làm thế nào để văn học có thể tạo ra những *công dân sinh thái* (ecocitizens) trong tương lai, những người đảm bảo sự phát triển bền vững của cộng đồng? Vì thế, các tác phẩm văn học viết cho thiếu nhi được khảo sát chủ yếu là những tác phẩm tái dựng khung cảnh, không gian, môi trường đồng quê, với những cảnh vật, loài vật gần gũi thân thuộc; không phải viết về thế giới đương đại với các mối quan hệ nhân sinh chông chéo, phức tạp đang hiện hữu. Có thể thấy rõ xu hướng này trong cuốn sách của nhóm tác giả Nina Goga, Lykke Guanio-Uluru, Bjørg Oddrun Hallås và Aslaug Nyrnes. Chủ biên của số chuyên đề về văn học trẻ em và môi trường trên Tạp chí *iBbYlink* cho rằng văn học thiếu nhi có vai trò rất quan trọng trong việc giúp thế hệ trẻ ý thức được vai trò của họ trong việc bảo vệ môi trường. Nhà nghiên cứu Ambika Bhalla tổng kết bài viết của mình với nhận định rằng văn học thiếu nhi với đặc trưng là sự đề cập một cách nhẹ nhàng tới sinh thái sẽ giúp nâng cao nhận thức về môi trường tự nhiên ở những thế hệ tương lai. Với quan điểm tiếp cận này, văn học thiếu nhi trở nên có vai trò quan trọng đối với sự phát triển bền vững của nhân loại. Bhalla đã viết rằng: “Văn học thiếu nhi, được đan xen với các chủ đề sinh thái, có thể trở thành một phương tiện đầy giá trị cho nhân loại trong bối cảnh ngày hôm nay” [1, tr.6]. Thế giới môi trường và sinh thái trong văn học thiếu nhi, vì thế, được tiếp cận như là một thế giới phi lịch sử, phi chính trị, hay như cách nói của Echterling, mang tính lý tưởng, tính nhân văn.

Tuy vậy, nghiên cứu phê bình sinh thái đối với văn học thiếu nhi trên thế giới cũng không nằm ngoài sự vận động của hướng phê bình sinh thái nói chung; gắn môi trường sinh thái đồng quê, thiên nhiên, tự nhiên nhân văn thuần phác với các vấn đề lịch sử và chính trị. Cụ thể là cũng có nhiều công trình nghiên cứu văn học thiếu nhi từ lý thuyết phê bình sinh thái gần đây đã bàn luận đến các “vấn đề mang tính lịch sử và chính trị” như chủng tộc, giai cấp hay tập trung vào nữ quyền sinh thái, công bằng môi trường, thậm chí là chủ nghĩa thực dân và chủ nghĩa đế quốc. Điều này có thể thấy trong công trình của Kamala Platt (2004) khi tác giả nhấn mạnh nội dung phê phán đối với các tập đoàn công nghiệp hiện đại trong các tác phẩm văn học trẻ em thiếu nhi của Ấn Độ và Mexico [15].

Clare Echterling (2016) cho rằng đã đến lúc các nhà phê bình sinh thái cần áp dụng cái nhìn “hậu thuộc địa” hay “phản thuộc địa” khi tiếp cận văn học trẻ em, đặc biệt là những tác phẩm vẫn được coi là kinh điển trong khuyến khích ý tưởng và ý thức môi trường. Điều này sẽ giúp ích trong việc nghiên cứu sâu hơn vấn đề tự nhiên, vấn đề môi trường và chủ nghĩa đế quốc trong văn học thế kỷ XIX và thế kỷ XX. Theo tác giả, hướng tiếp cận này cũng có ích trong việc nghiên cứu văn học thiếu nhi và vấn đề môi trường bởi nó sẽ tiết lộ những góc rẽ mang tính đế quốc của các câu chuyện môi trường trong văn học thiếu nhi. Hướng tiếp cận này cũng được cho là khuyến khích độc giả đặt câu hỏi về tính cụ thể lịch

sử và các tư tưởng mang tính đế quốc có thể được hàm ẩn trong các văn bản thể hiện cảm giác “mê ái thiên nhiên” (ecophilic feeling) [6, tr. 93-117].

Khẳng định vai trò của phê bình sinh thái trong giáo dục vì sự phát triển bền vững, nhiều nhà nghiên cứu - nhà sư phạm trên thế giới, đặc biệt là ở khu vực Bắc Âu, đã thử nghiệm và đề xuất những cách thức nâng cao hiệu quả của giờ dạy văn học trong hình thành và nâng cao tư duy vì sự phát triển bền vững cho sinh viên sư phạm. Trong các công trình này, nổi bật hai công trình đến từ Na Uy và Thụy Điển. *Thứ nhất*, công trình *Giáo dục vì sự phát triển bền vững: Phát triển các vòng văn học sinh thái trong lớp học sinh viên sư phạm* (*Education for Sustainability: Developing Ecocritical Literature Circles in the Student Teacher Classroom*, 2019) của Lykke Guanio-Uluru miêu tả dự án tìm giải pháp làm sao để các sinh viên sư phạm ở Na Uy học cách hiệu quả để khuyến khích tư duy hướng đến sự bền vững trong học sinh và có được khả năng hướng đến sự phát triển bền vững được chỉ ra trong các chương trình giảng dạy vốn được thiết kế theo chương trình của UNESCO về giáo dục vì sự phát triển bền vững. Giả thuyết của dự án này là các vòng văn học được thiết kế, vốn tập trung vào phương diện sinh thái của các văn bản văn học, sẽ khiến cho sinh viên sư phạm ý thức được việc sử dụng văn học như là một quá trình phản ánh về sự phát triển bền vững. Điều này sẽ cho phép sinh viên sư phạm kết hợp tư duy vì sự phát triển bền vững vào các hoạt động thực hành giảng dạy của mình. Trong dự án cũng nghiên cứu, miêu tả cách thức thiết kế cuộc thảo luận về một văn bản do giáo viên chỉ định; trong đó mỗi sinh viên sẽ đóng vai trò khác nhau (literature circle role) hướng đến việc nhấn mạnh các phương diện sinh thái của văn bản và ứng dụng ma trận phân tích được các học giả nghiên cứu văn học phát triển để tìm kiếm các phương thức, cách thức, hình tượng, từ ngữ... biểu đạt về tự nhiên trong văn học trẻ em và văn học thiếu nhi. Dự án cũng đưa ra kết quả nghiên cứu thử nghiệm trên diện nhỏ mô hình nhóm đọc văn học và ảnh hưởng của nó đến sự hình thành khái niệm của sinh viên sư phạm về khả năng của họ trong việc đáp ứng yêu cầu hướng đến sự phát triển bền vững trong giảng dạy. Thử nghiệm này được áp dụng trong lớp học đào tạo giáo viên, chủ yếu làm về các văn bản tiểu thuyết khoa học cho thiếu niên. Kết quả nghiên cứu cũng chỉ ra rằng các nhóm thảo luận văn học, đặc biệt khi các sinh viên đóng vai trò khác trong nhóm đọc (người dẫn dắt, người làm giàu ngôn từ, người đưa ra bình luận, người tóm tắt...) đặc biệt hữu ích với sự tham gia của sinh viên sư phạm. Những người tham dự đã báo cáo về sự tự tin của họ vào khả năng thảo luận vấn đề phát triển bền vững cho các học sinh của họ.

Như vậy, có thể thấy, trên thế giới đang phát triển xu hướng ứng dụng phê bình sinh thái vào giáo dục vì sự phát triển bền vững. Các ứng dụng này phần lớn hướng đến việc đào tạo ra thế hệ các “*cộng dân sinh thái*” (ecocizens) hay các nhà giáo dục, đào tạo có tư duy và thực hành vì mục tiêu phát triển bền vững thông qua các giờ tiếp cận văn học từ các phương diện môi trường, sinh thái theo những phương pháp khác nhau.

2.2. Phê bình sinh thái và văn học trẻ em ở Việt Nam

Những năm gần đây, phê bình sinh thái đã được dịch, giới thiệu rộng rãi ở Việt Nam và trở thành một hướng nghiên cứu nhiều tiềm năng, mới mẻ. Các nhà nghiên cứu, lý luận phê bình, giảng viên ở nhiều trường đại học, viện nghiên cứu đã vận dụng lý thuyết phê bình sinh thái trong phân tích, thẩm bình, đánh giá các loại hình, thể loại văn học như thơ, kịch, văn xuôi từ dân gian đến đương đại. Văn học dân gian, văn học trung đại và văn học hiện đại được khám phá dưới góc độ như là những thông điệp về sự hòa hợp giữa con người và tự nhiên. Trong cuốn *Phê bình sinh thái: tiếng nói bản địa, tiếng nói toàn cầu* (Nxb. Khoa học Xã hội, 2017), các tác giả Đinh Hồng Hà, Nguyễn Huy Bình, Lê Ngọc Bích, Dương Nguyệt Vân... đã khai thác câu chuyện bọ cạp, biểu tượng lúa trong thần thoại, cảnh sinh hoạt trong sử thi từ góc độ sinh thái, motif hôn nhân người - vật trong truyện cổ

tích; từ đó khẳng định mối quan hệ “vạn vật hữu linh” là một tiền đề của cảm quan sinh thái trong đời sống dân gian Việt Nam. Các tác phẩm văn học trung đại của Nguyễn Trãi, Trần Nhân Tông, Nguyễn Khuyên, Nguyễn Du cũng được Hoàng Trọng Quyền, Trần Thị Thanh Nhị, Nguyễn Thị Thanh Xuân, Nguyễn Thanh Tú, Đoàn Thu Vân, Trần Thị Nhung “đọc” như là những tác phẩm văn học về thiên nhiên (nature writing) với hệ sinh thái động vật, thực vật đặc trưng địa phương và những hàm ẩn về sự chan hòa của con người với vạn vật xung quanh [4]. Nguyễn Đăng Điệp ở chương “Thơ mới từ góc nhìn sinh thái học văn hóa” trong chuyên luận *Thơ Việt Nam hiện đại - Tiến trình và hiện tượng* (Nxb. Văn học, 2014) nhấn mạnh thiên nhiên là chốn cư ngụ của tinh thần con người [3].

Như vậy, có thể thấy, lý thuyết phê bình sinh thái đã được tiếp nhận hào hứng, trở thành nội dung trao đổi sôi nổi trong nhiều diễn đàn, hội thảo văn chương học thuật những năm qua, đã có cả sách chuyên luận và nhiều công trình, bài viết công bố trên các Tạp chí chuyên ngành. Tuy nhiên, thực tế cho thấy, các nghiên cứu về văn học thiếu nhi Việt Nam dưới góc nhìn phê bình sinh thái vẫn chưa nhiều, chưa được dành sự quan tâm đúng mức. Những trao đổi bàn luận mang tính lý thuyết và thực hành về phê bình sinh thái và “văn học thiếu nhi” (children’s literature) của nhiều học giả, nhà lý luận phê bình nước ngoài chưa được giới thiệu, cập nhật kịp thời. Độc giả và người quan tâm mới phần nào thấy được cơ sở triết học và nguyên tắc thẩm mỹ của phê bình sinh thái qua một số bài viết, tổng thuật, dịch thuật từ nguồn tư liệu tiếng Trung trong công trình nghiên cứu về lý thuyết văn học so sánh của Đỗ Văn Hiểu xuất bản trong các năm 2012 và 2015. Nhà nghiên cứu nhấn mạnh ý nghĩa của phê bình sinh thái trong việc giúp người đọc nhận ra nguy cơ sinh thái do các thực hành và thành tựu văn hóa, văn minh của con người gây ra. Từ nguồn tư liệu tiếng Anh, cuốn *Phê bình sinh thái là gì?* (Nxb. Hội Nhà văn, 2017) do Hoàng Tố Mai chủ biên bao gồm các bài dịch và tổng thuật của các công trình nghiên cứu lý thuyết phê bình sinh thái tiêu biểu của thế giới. Qua cuốn sách mang tính giới thiệu này, độc giả thấy được sự phát triển của phê bình sinh thái từ chỗ là một hướng tiếp cận đối với bộ phận văn học đồng quê, văn học lãng mạn và văn học thiên nhiên cho đến việc trở thành hướng tiếp cận đối với các tác phẩm văn học phản ánh hay gắn bó với các đề xã hội, chính trị, lịch sử. Nói cách khác, cuốn sách dịch và tổng thuật này cho thấy phê bình sinh thái trên thế giới đang mở rộng ra các vấn đề xã hội, chính trị, lịch sử khi tiếp cận các tác phẩm văn học [11]. Bản trích dịch cuốn *Triết học nữ quyền sinh thái: Cái nhìn phương Tây về triết học đó là gì và tại sao nó lại là một vấn đề* (*Ecofeminist philosophy: A Western perspective on what it is and why it matters*, Karen J Warren, Lanham: Rowman&Littlefield Publishers, Inc, 2000) của Karen Warren là một ví dụ. Người đọc Việt Nam được gợi ý rằng các công trình phê bình sinh thái có thể tiếp cận mối liên hệ của môi trường và sinh thái với các vấn đề xã hội như sự bất bình đẳng giới, sự phân biệt chủng tộc, sự bóc lột đối với trẻ em trong các tác phẩm văn học.

Mặc dù được bàn luận nhiều từ những năm 1993-1994, với nhiều hội thảo và nhiều công trình học thuật nhưng hướng tiếp cận văn học thiếu nhi từ góc độ phê bình sinh thái trên thế giới chưa được giới thiệu ở Việt Nam. Hiện nay, chỉ có một bài dịch bài trọn vẹn bài viết “Eco-Consciousness through Children's Literature – A Study” (Ý thức sinh thái trong văn học thiếu nhi) (*Indian review of world literature in English*, tập 8, số 2, 2012) của học giả Ấn Độ Ambika Bhalla đăng trên trang web <https://2konmuwkj.wordpress.com/2013/05/06/su-thuc-tinh-sinh-thai-trong-van-hoc-thieu-nhi/>. Bản dịch tuy không được đăng tải trên các tạp chí khoa học hay ấn phẩm khoa học chính thống ở Việt Nam cũng có thể gợi mở cho độc giả Việt Nam hiểu được sự tồn tại và phát triển trên thế giới của hướng tiếp cận phê bình sinh thái đối với bộ phận văn học thiếu nhi [1, tr.6]. Bản dịch này được nhóm tác giả Nguyễn Thị Hải Phương, Nguyễn Thị Linh

Chi vận dụng và trích dẫn khá toàn diện trong bài viết “Sự thức tỉnh ý thức sinh thái trong sáng tác cho thiếu nhi của Nguyễn Ngọc Thuần” in trong cuốn *Phê bình sinh thái: tiếng nói bản địa, tiếng nói toàn cầu* (Nxb. Khoa học xã hội, 2017).

Ngoài ra, hướng tiếp cận phê bình sinh thái đối với văn học thiếu nhi được đề cập như là một chi tiết trong một số bài viết tổng thuật và bài nghiên cứu về phê bình sinh thái của các học giả Việt Nam. Hầu hết các bài viết đều nhấn mạnh ý nghĩa của hướng tiếp cận này trong việc giáo dục ý thức sinh thái cho trẻ em. Nhà nghiên cứu Trần Mạnh Tiến trong bài viết “Mối quan hệ giữa con người với môi trường sinh thái trong văn xuôi giai đoạn 1930-1945” (in trong cuốn *Phê bình sinh thái: tiếng nói bản địa, tiếng nói toàn cầu* (NXB Khoa học xã hội, 2017) đã đề cập đến hướng nghiên cứu tìm hiểu ý thức sinh thái trong văn học thiếu nhi thế giới. Cụ thể, ở bài viết này, nhà nghiên cứu trích dẫn bài viết “Phê bình sinh thái trong văn học thiếu nhi: Phân tích hai tác phẩm của Amit Garg” (Ecocriticism in Children’s Literature: An Analysis of Amit Garg’s Two Tales) của Sandip Kumar Mishra. Nhà nghiên cứu đặc biệt nhấn mạnh sự cần thiết của việc thức tỉnh ý thức sinh thái trong con người ngay từ khi còn trẻ thơ [16, tr93]. Lý do thể loại khiến cho văn học thiếu nhi trở thành đối tượng nghiên cứu của phê bình sinh thái cũng được nhà nghiên cứu Trần Mạnh Tiến trích dẫn và nhấn mạnh [16, tr93]. Bên cạnh đó, các bài viết nghiên cứu văn học thiếu nhi nước ngoài từ góc độ sinh thái cũng gợi ý về sự tồn tại của hướng nghiên cứu này trên thế giới. Có thể kể ra đây bài viết “Vua gấu xám của James Oliver Curwood và vấn đề giáo dục ý thức sinh thái cho trẻ em” của TS Lê Trà My [12] và bài viết “Mối quan hệ giữa khủng hoảng sinh thái và sáng tạo văn chương trong *Haroun và Biển truyện* của Salman Rushdie” của TS. Nguyễn Thị Thanh Hiếu [10]. Cả hai bài viết đều in trong cuốn sách *Phê bình sinh thái: tiếng nói bản địa, tiếng nói toàn cầu*.

Một số công trình khác chỉ ra đặc trưng thể loại của văn học thiếu nhi khiến cho bộ phận văn học này trở thành đối tượng nghiên cứu khả thi và có ý nghĩa của các công trình phê bình sinh thái. Hầu hết các học giả khẳng định văn học thiếu nhi nhấn mạnh sự hòa hợp hay mối liên hệ nguyên sơ của con người với thiên nhiên. Tiêu biểu và trực tiếp nhất là bài viết “Sự thức tỉnh ý thức sinh thái trong sáng tác cho thiếu nhi của Nguyễn Ngọc Thuần” đã dẫn ở trên của Nguyễn Thị Hải Phương, Nguyễn Thị Linh Chi [14].

Nhà nghiên cứu Bùi Thanh Truyền trong bài viết “Tinh thần sinh thái trong văn xuôi Nam Bộ” (in trong cuốn *Phê bình sinh thái: tiếng nói bản địa, tiếng nói toàn cầu*, NXB Khoa học Xã hội, 2017) đặc biệt nhấn mạnh bộ phận văn học thiếu nhi viết về loài vật ở Nam Bộ [18, tr. 501-502]. Theo tác giả, những tác phẩm có hơi hướng đồng thoại này khắc họa sự giao cảm và hòa đồng của con người và muôn thú [19].

Điểm nổi bật, bao trùm trong các bài viết giới thiệu và thực hành cách tiếp cận phê bình sinh thái đối với văn học thiếu nhi đó là sự nhấn mạnh ý nghĩa giáo dục ý thức sinh thái của văn học thiếu nhi Việt Nam. Tác giả Trần Thị Ánh Nguyệt, trong bài viết “Giáo dục ý thức sinh thái thông qua văn học” đặc biệt nhấn mạnh văn học thiếu nhi là một trong những công cụ hữu hiệu để giáo dục ý thức sinh thái, “đối với trẻ nhỏ, việc giáo dục môi trường thông qua tác phẩm văn học là rất dễ dàng” [13]. Tác giả đặc biệt nhấn mạnh vai trò của câu chuyện đồng thoại trong việc giáo dục ý thức sinh thái của trẻ em [13].

Tính giáo dục trong các thực hành và nhận định lý thuyết về phê bình sinh thái và văn học trẻ em ở Việt Nam nằm trong xu hướng giáo dục mà các nhà phê bình sinh thái Việt Nam nhấn mạnh trong công trình của mình. Nói cách khác, phê bình sinh thái nói chung được tiếp nhận ở Việt Nam như là một công cụ để các nhà giáo, nhà sư phạm – đồng thời cũng là các nhà khoa học – khám phá văn học trong sự tham gia và phản ứng của bộ môn nghệ thuật này với các vấn đề của môi trường, sinh thái trong đời sống hiện thực ở Việt Nam. Phê bình sinh thái với các nhà giáo dục Việt Nam không chỉ là một công cụ tiếp cận

văn học mà còn là công cụ để các nhà giáo đồng thời cũng là các nhà nghiên cứu văn học góp phần nâng cao ý thức môi trường của học sinh, sinh viên nói riêng và cộng đồng Việt Nam thông qua các tác phẩm văn học. Các nhà giáo dục bộ môn văn học muốn thông qua việc tiếp cận và giảng dạy văn học có thể “góp phần làm thay đổi nhận thức của cộng đồng, điều chỉnh những nhầm lẫn tai hại về môi trường sinh thái, từ đó có những ứng xử phù hợp với tự nhiên, biết lắng nghe tiếng nói của tự nhiên vì mục tiêu phát triển bền vững” [2].

Có thể thấy điều này qua một loạt các công trình sinh thái nổi bật hiện nay ở Việt Nam; tác giả của các chuyên luận này đều là những nhà sư phạm đang giảng dạy tại các trường đại học đào tạo cử nhân sư phạm trong cả nước. Ví dụ, chuyên luận *Rừng khô, suối cạn, biển độc... và văn chương* (NXB Khoa học xã hội, 2017) của PGS, TS Nguyễn Thị Tịnh Thy, giảng viên Đại học Sư phạm Huế, nêu rõ sự gắn bó của phê bình sinh thái với các vấn đề thời sự của đời sống xã hội, chính trị. Định nghĩa về văn học sinh thái của tác giả cho thấy sự nhấn mạnh của tác giả đối với tinh thần dân thân xã hội của bộ phận văn học này: “Văn học sinh thái còn thể hiện trách nhiệm sinh thái, lý tưởng sinh thái, phê phán mặt trái của văn minh, phản ánh nguy cơ sinh thái, nguy cơ tinh thần, nguy cơ tư tưởng và nguồn gốc xã hội của các nguy cơ đó” [17, tr.93]. Nhóm tác giả cuốn *Phê bình sinh thái với văn xuôi Nam Bộ* (2018) do nhà giáo Bùi Thanh Truyền chủ biên cũng thể hiện rõ quan điểm “dân thân” và “có trách nhiệm với xã hội” trong cách tiếp cận văn chương từ góc độ phê bình sinh thái. Nhà nghiên cứu, nhà sư phạm Bùi Thanh Truyền và Phạm Ngọc Lan cũng khám phá cách thức các tác phẩm văn học Nam Bộ phản ánh và cảnh tỉnh con người về hậu quả của biến đổi khí hậu toàn cầu, việc phá rừng đầu nguồn, phá rừng phòng hộ [19]. Bài phát biểu đề dẫn cho Hội thảo quốc tế “Phê bình sinh thái: Tiếng nói toàn cầu, tiếng nói bản địa” của PGS, TS Nguyễn Đăng Điệp (2017), nhấn mạnh vai trò của phê bình sinh thái trong việc phát triển bộ phận văn học vì mục tiêu phát triển bền vững [5, tr. 24].

Đã có một số nỗ lực của các nhà phê bình sinh thái Việt Nam, đồng thời là những nhà sư phạm sinh thái, trong việc đưa nội dung sinh thái vào việc giảng dạy bộ môn văn học trong nhà trường các cấp. Trên cơ sở dữ liệu trực tuyến Google, có thể thấy có một số tài liệu, dưới dạng các bài tạp chí hay các module (bản chưa chính thức), đề xuất việc áp dụng phê bình sinh thái trong giảng dạy văn học và nâng cao ý thức môi trường cho trẻ em. Đó là bài tạp chí “Triển vọng của phê bình sinh thái trong nghiên cứu, giảng dạy văn học đương đại Nam Bộ” của hai nhà giáo Bùi Thanh Truyền, Nguyễn Thị Tịnh Thy đăng trên Tạp chí *Nghiên cứu văn học* số 9, năm 2019 hay bài báo “Văn chương giáo dục trẻ yêu môi trường” đăng trên Tạp chí *Đồng Khởi online* (6/9/2019). Bên cạnh đó, trên dữ liệu trực tuyến có một loạt tài liệu module tiểu học về “Giáo dục bảo vệ môi trường qua các môn học ở Tiểu học” [9] hay “Ý nghĩa của phê bình sinh thái trong giảng dạy và học tập ở trường phổ thông hiện nay” [9].

3. KẾT LUẬN

Những khảo sát trên cho thấy sự tiếp cận đối với văn học trẻ em ở Việt Nam và trên thế giới đều nhấn mạnh đến tính giáo dục hay sự ích dụng của hướng tiếp cận văn học đó trong việc đào tạo ra các cử nhân sinh thái và các nhà giáo dục, các nhà sư phạm có kỹ năng và ý thức giáo dục sinh thái trong việc thiết kế bài giảng văn học của mình. Nói cách khác, cộng đồng các nhà giáo, nhà khoa học Việt Nam và thế giới nhận biết và đã nỗ lực cho việc tích hợp nội dung bảo vệ môi trường trong việc giảng dạy bộ môn văn học ở các cấp học. Tuy nhiên, vẫn thiếu một dự án thử nghiệm và đề xuất những cách thức tiếp cận văn học cho sinh viên sư phạm theo hướng phê bình sinh thái nhằm phát triển tư duy và thực hành giảng dạy vì mục tiêu bền vững. Chưa có công trình ấn phẩm (sách nghiên cứu, công trình dịch, tài liệu hướng dẫn) công bố chính thức về cách thức giảng dạy văn học vì sự phát triển bền

vững cho sinh viên sư phạm, góp phần hình thành tư duy và hành xử vì sự phát bền vững trong cộng đồng của hiện tại và tương lai.

* Nghiên cứu này được tài trợ bởi Quỹ Phát triển khoa học và công nghệ Quốc gia (NAFOSTED) trong đề tài mã số 602.04-2021.08.

TÀI LIỆU THAM KHẢO

1. Bhalla Ambika (2012), *Eco-Consciousness through Children's Literature - A Study*, IRWLE - The Indian Review of World Literature in English, vol. 8 no. II, tr. 6
2. Dobrin Sidney I, Kenneth B. Kidd (2014), *Wild Things: Children's Culture and Ecocriticism*, Wayne State University Press
3. Nguyễn Đăng Điệp (2014), *Thơ mới từ góc nhìn sinh thái học văn hóa, Thơ Việt Nam hiện đại tiến trình và hiện tượng*, Nxb Văn học.
4. Nguyễn Đăng Điệp (Chủ biên, 2017), *Phê bình sinh thái tiếng nói bản địa, tiếng nói toàn cầu*, Nxb Khoa học xã hội.
5. Nguyễn Đăng Điệp (2017), *Thời đại khủng hoảng môi trường và vai trò, vị thế của phê bình sinh thái, trong Phê bình sinh thái tiếng nói bản địa, tiếng nói toàn cầu*, Nxb Khoa học xã hội, tr.24
6. Echterling Clare (2016), Postcolonial Ecocriticism, Classic Children's Literature, and the Imperial-Environmental Imagination in The Chronicles of Narnia, *Journal of the Midwest Modern Language Association*, Vol. 49 no. 1: p. 93-117, Project MUSE, doi:10.1353/mmml.2016.0016.
7. Goga Nina; Lykke Guanio-Uluru, Bjorg Oddrun Hallas and Aslaug Nyrnes (2018), *Ecocritical Perspectives on Children's Texts and Cultures: Nordic Dialogues (Critical Approaches to Children's Literature)*, Palgrave Macmillan
8. Harding Jennifer; Elizabeth Thiel; Alison Waller (2009), *Deep into Nature: Ecology, Environment and Children's Literature*, iBbYlinkk
9. Đỗ Văn Hiếu (2016), *Tính khả dụng của phê bình sinh thái*, nguồn: <https://dovanhieu.wordpress.com> (truy cập ngày 24/7/2023).
10. Nguyễn Thị Thanh Hiếu (2017), *Mối quan hệ giữa khủng hoảng sinh thái và sáng tạo văn chương trong Haroun và Biển Truyện của Salman Rushdie, trong Phê bình sinh thái tiếng nói bản địa, tiếng nói toàn cầu*, Nxb Khoa học xã hội.
11. Hoàng Tố Mai (chủ biên, 2017), *Phê bình sinh thái là gì?*, Nxb Hội Nhà văn.
12. Lê Trà My (2017), *Vua gấu xám của James Oliver Curwood và vấn đề giáo dục ý thức sinh thái cho trẻ em, trong Phê bình sinh thái tiếng nói bản địa, tiếng nói toàn cầu*, Nxb Khoa học xã hội.
13. Trần Thị Ánh Nguyệt (2021), *Giáo dục ý thức sinh thái thông qua văn học*, nguồn: https://www.khoanguvandhsphue.org/chi_tiet_hoat_dong.aspx?ID=8218&nc=2&w=GIAO_DUC_Y_THUC_SINH_THAI_THONG_QUA_VAN_HOC.html (truy cập ngày 24/7/2023)
14. Nguyễn Thị Hải Phương, Nguyễn Thị Linh Chi (2017), *Sự thức tỉnh ý thức sinh thái trong sáng tác cho thiếu nhi của Nguyễn Ngọc Thuần, trong Phê bình sinh thái tiếng nói bản địa, tiếng nói toàn cầu*, Nxb Khoa học xã hội.
15. Platt Kamala (2004), "Environmental justice children's literature: Depicting, defending and celebrating trees and birds, colors and people", *Wild Thing: Children's Culture and Ecocriticism*, d. Sidney I. Dobrin and Kenneth B. Kidd. Detroit: Wayne State University Press.
16. Trần Mạnh Tiến (2017), *Mối quan hệ giữa con người với môi trường sinh thái trong văn xuôi giai đoạn 1930-1945, trong Phê bình sinh thái tiếng nói bản địa, tiếng nói toàn cầu*, Nxb Khoa học xã hội, tr. 448.
17. Nguyễn Thị Tịnh Thy (2017), *Rừng khô, suối cạn, biển độc... và văn chương-phê bình sinh thái*, Nxb Khoa học xã hội, tr. 93.

18. Bùi Thanh Truyền (2017), *Tinh thần sinh thái trong văn xuôi Nam Bộ, trong Phê bình sinh thái tiếng nói bản địa, tiếng nói toàn cầu*, Nxb Khoa học xã hội, tr. 501- 502.
19. Bùi Thanh Truyền (Chủ biên, 2018), *Phê bình sinh thái với văn xuôi Nam Bộ*, Nxb Văn hóa – Văn nghệ.

PEDAGOGICAL NATURE IN APPROACHING CHILDREN'S LITERATURE FROM THE PERSPECTIVE OF ECOLOGICAL CRITICISM

Abstract: *From the theoretical perspective of ecological criticism, this paper analyzes the pedagogical nature - a characteristic of this approach - toward children's literature in Vietnam and worldwide. The study highlights research emphasizing the role of children's literature in developing ecological awareness and fostering “ecological citizens”. Additionally, it discusses the global trend of integrating ecological criticism into education for sustainable development, particularly in teacher training. Through this analysis, the paper affirms the role of children's literature in contributing to the sustainability of present and future communities.*

Keywords: *Children's literature, ecological criticism, pedagogy.*